

Myśliński, Jerzy

Prasa polska w Czechosłowacji w latach 1935-1968 : przegląd bibliograficzny

Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 9/3, 389-401

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JERZY MYŚLIŃSKI

PRASA POLSKA W CZECHOSŁOWACJI W LATACH 1935—1968

PRZEGLĄD BIBLIOGRAFICZNY

Artykuł niniejszy ma na celu przedstawienie wstępnych rezultatów poszukiwań zmierzających do zestawienia pełnej bibliografii czasopism polskich na terenie Czechosłowacji w latach 1935—1968.

Rok 1935 nie był w dziejach prasy polskiej w Czechosłowacji datą przełomową. Przyjęto go jedynie ze względów praktycznych, do tego bowiem roku opracował bibliografię czasopism polskich w Czechosłowacji Stanisław Zieliński¹. Praktycznie rzecz biorąc, dzieje omawianej prasy dzielić się będą na dwa odcinki chronologiczne: pierwszy obejmuje okres od 1935 roku do początku października 1938 r., to jest do momentu zajęcia Zaolzia przez wojsko polskie, drugi natomiast obejmować będzie okres powojenny po roku 1945. W okresie okupacji hitlerowskiej wychodziło konspiracyjnie w Karwinie (Śląsk Cieszyński) jedno czasopismo komunistyczne w języku polskim, do którego egzemplarzy nie udało mi się dotrzeć².

Charakterystykę poszczególnych tytułów opracowano na podstawie literatury przedmiotu w języku czeskim i polskim oraz na podstawie poszukiwań prowadzonych w zbiorach Biblioteki Narodowej w Pradze, która to biblioteka od 1935 r. miała egzemplarz obowiązkowy (jej zbiory mają charakter archiwalny), oraz w zbiorach bibliotecznych w Ostrawie, Opawie i Czeskim Cieszynie. Brakujących tytułów nie udało się odnaleźć w bogatych zbiorach Muzeum w Cieszynie.

Literatura przedmiotu jest stosunkowo obszerna i obejmuje prawie 30 pozycji, wśród których główne miejsca zajmują bibliografie. Poza wspomnianą już bibliografią S. Zielińskiego wymienić tu trzeba zestawienie prasy polonijnej, sporządzone przez polskie MSZ z datą 1 I

¹ S. Zieliński, *Bibliografia czasopism polskich zagranicą...*, Warszawa 1935.

² Było to pismo „Naprzód” wydawane w Karwinie.

1935 r.³, *Katalog Prasowy PARA* za lata 1938—1939, bibliografię czasopism śląskich opracowaną przez M. Przywecką-Samecką i J. Reitera⁴. Spośród bibliografii czeskich na pierwszym miejscu wypada wymienić bibliografię bibliografii prasowych K. Malca⁵, zestawienie polskich czasopism w bibliotekach Ostrawy i Opawy⁶ oraz liczne księgi adresowe i zestawienia pocztowe⁷. Ze ściślej dotyczących Śląska Cieszyńskiego zestawień bibliograficznych wypada zarejestrować bibliografię czasopism zakładowych w opracowaniu A. Mazura oraz bibliografię periodyków województwa północnomorawskiego za lata 1945—1963⁸. Wiele materiału dostarczyły również notatki o zmianach zachodzących w prasie publikowane przez czasopismo dziennikarskie „Tisk a Politika”⁹. Materiały o prasie komunistycznej, ukazującej się w okresie międzywojennym, zawierają cenne zestawienia wydawane przez instytucje archiwalne, w szczególności zestawienie konfiskat prasy rewolucyjnej w latach 1921—1938 oraz przegląd prasy postępowej wydawanej w okolicach Ostrawy w latach 1920—1938¹⁰. O prasie konspiracyjnej traktują głównie wspomnienia z tego okresu¹¹, na których oparł się bibliograf konspiracyjnej prasy PPR¹². Prasa polska w Czechosłowacji w omawianym okresie doczekała się też kilku interesujących opracowań, spośród których do najwcześniejszych trzeba zaliczyć artykuł Ludwika Brożka zamieszczony na

³ Zestawienie to opublikował J. Skrzypek w „Roczniku Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. 8, z. 4, s. 593 i n.

⁴ *Bibliografia polskich czasopism śląskich (do 1939 roku)*, Wrocław 1969.

⁵ *Soupis bibliografií novin a časopisů vydávaných na území Československé Republiky*, Praha 1959.

⁶ *Polské časopisy ve Ostrave a Opave*. Seřadil Drahošlav Gawrecki, Ostrava 1953.

⁷ M. in. *Přehled českého periodického tisku ke dni 15 prosince 1949; Casopisecký katalog a plakátovací příručka*, Rudolf Mosse, 1936—1940; *Noviny a časopisy v českých krajích*, 1953, 1955—1957, 1958—1959, 1959—1960, 1960—1963, 1963—1965, 1965—1967; *Adresář československého tisku*, Praha 1948; *Liste de journaux tchécoslovaques avec indication des prix et conditions de livraison 1935—1938*.

⁸ A. Mazur, *Závodní časopisy ostravského kraje 1945—1955*, Opava 1956; V. Kaňka, *Bibliografie periodik v českých krajích 1945—1963. Severomoravský kraj*, Praha 1963.

⁹ Szczególnie rocznik 1936, nr 2, s. 72 oraz nr 5, s. 167.

¹⁰ *Soupis konfiskátů revolučního tisku z let 1921—1938*, Praha 1964. Jest to wewnętrzny druk władz archiwalnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych; *Pokrokový delnický tisk na Ostravsku v letech 1920—1938*, „Sbornik Archivních Prací”, 1955, c. 1, s. 3—32.

¹¹ M. in. *Polsko-czechosłowackie braterstwo broni 1939—1945*, Warszawa 1960, s. 44—56 oraz F. Čvanda, B. Pekárek, *Fronta v podzemí*, Ostrava 1967.

¹² A. Przygoński, *Prasa konspiracyjna PPR*, Warszawa 1966, poz. 101.

łamach „Zwrotu” w 1949 r.¹³ Z kolei wymienimy artykuł Jana Kurzelowskiego¹⁴ oraz przegląd prasy polskiej wychodzącej na Zaolziu w 1967 r. pióra Stanisława Wilczka¹⁵. Wreszcie bardzo cenne materiały o prasie polskiej w Czechosłowacji w ogóle, a o „Głosie Ludu” w szczególności, zawiera praca dra Tadeusza Siwka, udostępniona mi łaskawie przez autora w formie maszynopisu¹⁶. W poszukiwaniach wiele cennych wskazówek udzielili mi bibliografowie, bibliotekarze i dziennikarze — ci ostatni zwłaszcza w redakcji „Głosu Ludu”, którym w tym miejscu pragnę serdecznie podziękować.

*

Prasa polska w Czechosłowacji w okresie przedwojennym oraz po drugiej wojnie światowej ukazywała się i ukazuje głównie na terenie Śląska Cieszyńskiego oraz w Ostrawie, stolicy województwa północnomorawskiego. Tylko nieliczne tytuły ukazywały się poza tym terenem. Przed wojną kolportowano na terenie Śląska Cieszyńskiego prasę specjalnie w tym celu drukowaną w Polsce. Tak było np. z dziennikiem „Polska 30-Halerzówka”, mutacją śląskich „Siedmiu Groszy”, wydawanym przez „Polonię” w Katowicach od maja 1933 r. Innym charakterystycznym zjawiskiem było wydawanie przez czasopisma czeskie mutacji w języku polskim, często przy używaniu dwu tytułów: polskiego i czeskiego. Wreszcie do częstych należały (i należą) przypadki drukowania artykułów w języku polskim w prasie czeskiej przeznaczonej dla terenów zamieszkałych przez ludność polską. Trzeba również uwzględnić czytanie przez Polaków zamieszkałych w Czechosłowacji prasy wydawanej w Polsce, a także prasy czeskiej.

Jeśli pominąć drukowanie artykułów polskich w pismach czeskich, przed 1938 r. nie istniały w Czechosłowacji tytuły dwujęzyczne, poza czasopismami urzędowymi. W okresie przed 1935 r. o podwójnych tytułach wydawane były m. in. urzędowe wydawnictwa urzędów górniczych. Od początku 1936 r. polski i niemiecki tytuł nosił także „Úřední list zemskeho úřadu v Brně” („Dziennik Urzędu Krajowego w Bernie”), przy czym po r. 1936 nie spotkałem w treści tekstów polskich; większość drukowano po czesku, część w języku niemieckim.

¹³ L. Brożek, *Poprzednicy „Zwrotu”*. Rzut oka na dzieje prasy cieszyńskiej, „Zwrot”, 1949, nr 1, s. 7—8.

¹⁴ J. Kurzelowski, *Wśród stu czasopism*, „Zwrot”, 1958, nr 2 (98), s. 4—7.

¹⁵ S. Wilczek, *Prasa polska na Zaolziu*, „Poglądy”, 1967, nr 8(108), s. 12.

¹⁶ T. Siwek, „Głos Ludu” — *orgán severomoravského KV KSČ a jeho místo v současnému vývoji polského periodického tisku v ČSSR*, maszynopis z 1963 r.

Począwszy od 3 VI 1934 r. zaczęto wydawać w Morawskiej Ostrawie, a od 1938 r. w Czeskim Cieszynie, „Dziennik Polski”, czytany także na terenie Śląska polskiego. Nosił on podtytuł „Pismo Bezpartyjne Ludności Polskiej w Czechosłowacji” i wychodził sześć razy w tygodniu pod redakcją Jarosława Waleczki. Faktycznie wydawał „Dziennik” Związek Śląskich Katolików i Stronnictwo Ludowe, reprezentowane m. in. przez posła polskiego dra Leona Wolffa. Nakład dziennika wynosił w 1935 r. 7000 egz. Była to gazeta prorządowa polska, najprawdopodobniej kierowana przez polskie MSZ. Z tego względu była często konfiskowana, a nawet od 17 VIII 1935 r. do 19 II 1936 r. zawieszona. Ostatni numer „Dziennika” ukazał się 30 IX 1938 r. Jego kontynuacją, po zajęciu Zaolzia przez Polskę, był „Głos Zaolzia”. „Dziennik Polski” kontynuował tradycje tygodnika Stronnictwa Ludowego „Prawo Ludu”, którego rocznik 7 pojawił się w r. 1935 pod redakcją J. Waleczki. Pismo to ukazywało się w Czeskim Cieszynie w nakładzie 2500 egz. z dodatkiem satyrycznym „Szerszeń”. Wydawnictwo zawieszono 30 VI 1935 r. i polecono czytelnikom „Dziennik Polski”. „Prawo Ludu” wznowiono 5 IX 1935 r. z powodu zawieszenia „Dziennika” oraz „Naszego Kraju” i „Naprzodu” przez władze czeskie, które nie pozwoliły kontynuować także tego wydawnictwa. Tygodnik „Nasz Kraj”, wraz z dodatkiem „Robotnik Chrześcijański”, wydawany był w Czeskim Cieszynie w nakładzie 800 egz. przez Związek Śląskich Katolików pod redakcją posła do sejmu krajowego w Brnie Karola Jungi. Pismo nosiło podtytuł „Organ Związku Śląskich Katolików w Republice Czechosłowackiej Poświęcony Sprawom Politycznym, Gospodarczym, Religijnym i Nauce”. Ostatni zachowany numer tygodnika pochodzi z 12 VII 1935 r. Wzmiankowany wyżej dodatek, jakkolwiek odnotowany przez bibliografów, w 1935 r. już się nie ukazywał. Do tego samego kierunku politycznego trzeba zaliczyć „Naprzód. Niezależny Tygodnik Socjaldemokratyczny w Czechosłowacji”, określany jako pismo „sanacyjno-robotnicze” wydawane od 2 III 1935 r. do zawieszenia w dniu 27 VII 1935 r. w Czeskim Cieszynie. Oficjalnym wydawcą „Naprzodu” był Franciszek Handzel, który z kilkunastuosobową grupą dokonał rozłamu w Polskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej tworząc w styczniu 1935 r. Polską Partię Socjaldemokratyczną. „Robotnik Śląski. Organ Centralny Polskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej w Czechosłowacji” był wydawany raz w tygodniu, w Karwinie, przez Komitet Wykonawczy PSPR, pod redakcją Wincentego Kotarby. W 1935 r. ukazał się 22 rocznik pisma, które w Czechosłowacji istniało do 1 X 1938 r. Tygodnik poparł opanowanie Zaolzia przez Polskę. Od 14 X włączono doń także pisma „Metalowiec” i „Gazetę Górniczą”, a od 17 X tygodnik zmienił podtytuł na „Organ Polskiej Partii Socjalistycznej Śląska Zaolziańskiego”. Według źródeł nieoficjalnych pismo druko-

wano w nakładzie 1500 egz., zaś źródła oficjalne (PAR) wymieniają 2300, a nawet 4200 egz.

Do tego samego kierunku politycznego trzeba zaliczyć dwa czasopisma zawodowe: „Gazetę Górniczą” i „Metalowca”. W 1935 r. ukazał się 16 rocznik „Gazety Górniczej”, tygodnika wydawanego w Karwinie przez Związek Górników. „Gazeta” — redagowana przez F. Goetzego, członka PSPR — stała na gruncie państwowości czeskiej, miała charakter wyraźnie antykomunistyczny. Drukowano ją w nakładzie około 3000 egz. W r. 1938 nosiła ona podtytuł „Organ Sekcji Polskiej Związku Górników w Czechosłowacji”. Ostatni numer pisma (39) pochodzi z 29 IX 1938 r. „Metalowiec. Organ Związku Metalowców w Republice Czechosłowackiej” był miesięcznikiem wydawanym w Trzyńcu. W 1935 r. ukazał się 5 rocznik pisma, które istniało do 15 VIII 1938 r.

W 1935 r. ukazał się 13 rocznik tygodnika „Nasz Lud. Wolne Słowo dla Ludu Śląskiego”. Było to wydawnictwo separatystów śląskich, organ Śląskiej Partii Ludowej, drukowane w Czeskim Cieszynie w nakładzie 1100—1400 egz. Pismo istniało do 1 X 1938 r. i czytane było głównie w okolicach Cieszyna i Jabłonkowa. Tygodniowy „Nasz Ślązak”, wydawany we Frydku do 29 XII 1936 r. (R. 13), był organem Stronnictwa Republikańskiego. Redakcja mieściła się w Jabłonkowie. Jak pisano w ostatnim numerze, czasopisma „Nasz Ślązak” „[...] było przechodnio wydawane w języku polskim, zastosowanym do tutejszego dialektu”.

Znanych jest sześć tytułów czasopism wydawanych przez Komunistyczną Partię Czechosłowacji w języku polskim po roku 1935¹⁷. W tymże roku ukazał się 14 (16) rocznik tygodnika pt. „Głos Robotniczy i Włościański. Organ Polskiej Ludności Pracującej w Czechosłowacji. Pismo Przeznaczone na Obronę Robotników, Chłopów i Rolników Polskich w Republice Czechosłowackiej”. Ostatni znany numer (17) „Głosu” pochodzi z 13 XII 1935 r. Redagował je poseł K. Śliwka w nakładzie 1000—1500 egz. Pismo było stale konfiskowane. Nazwiska wydawców i redaktorów odpowiedzialnych zmieniały się wyjątkowo często. Kontynuacją tego tygodnia był, wydawany od 2 X 1936 r. w Czeskim Cieszynie, a potem w Trzyńcu, „Głos Robotniczy i Ludowy. Tygodnik Przeznaczony na Obronę ...”. Pismo drukowano w nakładzie 6000 egz. W r. 1938 do 30 IX trzykrotnie zmieniano miejsce wydawania. Początkowo

¹⁷ Szczegółowo o dziejach prasy komunistycznej w języku polskim i jej roli pisała B. Wróblewska (*Przyczynek do historii polskiej prasy komunistycznej w Czechosłowacji*, „Z pola walki”, 1966, nr 2, s. 172—178). Autorka opiera się w znacznej mierze na archiwaliach. W porównaniu z jej ustaleniami autorowi niniejszego opracowania udało się odnaleźć w Bibliotece Narodowej w Pradze dalsze numery „Trzyńczana” (ostatni nr 4 z 3 VII 1936 r.) oraz „Czerwonego Zawodowca” (ostatni nr 5 z 7 IX 1938 r.).

kowo była to Świbica, od 25 II — Trzyńiec, zaś od 1 V — Końska. Spośród nazwisk redaktorów najczęściej występuje w druku nazwisko Fryderyka Krausa. Według danych archiwalnych, nie potwierdzonych przez autopsję, w okresie od 23 VIII do 25 IX 1938 r. miał wychodzić w Ostrawie tygodnik komunistyczny „Głos Ludowy” w nakładzie 3000 egz., zawieszony następnie przez władze. Od 1930 wydawany był nieregularnie „Trzyńczan. Organ Robotników Hut Trzyńcieckich”, zawieszony 2 III 1935 r. przez władze czeskie. Z autopsji znane są cztery numery z 1936 r., wydane w okresie od 15 II do 3 VII w Trzyńcu, w nakładzie około 2000 egz. Wydawcą tego często konfiskowanego czasopisma był w 1936 r. Józef Gillik, sekretarz Związku Zawodowego Metalowców. Ten sam wydawca figurował na łamach miesięcznika „Czerwony Zawodowiec. Organ Hutników i Górników Polskich w Republice Czesosłowackiej”. Pismo to ukazywało się od 1935 r. w Czeskim Cieszynie, początkowo jako dwutygodnik w nakładzie 1700 egz. Pierwszy znany mi numer 15 (numery 1—14 były skonfiskowane) nosił datę 4 VII. Od nr 20 pismo ukazywało się w Trzyńcu, od nr 4 z 1936 r. było drukowane w dwóch językach. Z autopsji znane mi są ponadto numery 1—5, wydane w Trzyńcu w okresie od 4 II do 7 IX 1938 r. Ostatnim pismem komunistycznym, nie znanym jednak z autopsji, był „Karwiniak” wydawany od 18 IX 1930 r. Od 1931 r. pismo nosiło podtytuł „Organ Górników, Koksarzy i Robotników Karwińskich”, ukazywało się raz na dwa tygodnie pod redakcją Pawła Kluza, sekretarza sekcji polskiej komunistycznego Związku Górników w nakładzie około 3000 egz. Pismo wychodziło prawdopodobnie do 17 III 1936 r. Ostatnie numery „Karwiniaka” w zbiorach publicznych pochodzą z roku 1931.

W okresie przedwojennym w Czeskim Cieszynie wychodziło jedno pismo satyryczne. Był nim „Szerszeń”, dwutygodnik, początkowo dodatek do „Prawa Ludu”, a następnie w okresie od 17 I do 23 X 1935 r. pismo samodzielne wydawane przez Stronnictwo Ludowe, pod redakcją Józefa Kalety. Zostało ono zawieszona przez władze od nr 23. W części satyrze poświęcony był miesięcznik ukazujący się od 15 VII 1938 r. pod redakcją Pawła Kubisza pt. „Sztorcem. Sprawy Społeczne — Literatura — Sztuka — Satyra”.

Liczne pisma w Czechosłowacji w latach 1935—1938 były poświęcone dzieciom i młodzieży. Nie znana mi jest z autopsji „Trybuna. Dwumiesięcznik Przeznaczony Fizycznej i Duchowej Kulturze Pracujących” wydawana przy „Głosie Robotniczym i Włościańskim” od 1931 r. W r. 1935 pismo to drukowano w nakładzie 1000 egz. Pod identycznym tytułem ukazywało się w Karwinie od 1933 r. „Pismo Nieperiodyczne Przeznaczone dla Młodzieży Pracującej”. W 1935 r. pismo było zawieszona. Wznowiono je w lipcu 1936 r. i ponownie zawieszona 9 II 1938 r.

Ukazywało się ono nieregularnie, przeciętnie raz na 5 tygodni. Miesięcznik „Oświata” był organem Polskiego Stowarzyszenia Robotniczego „Siła”. Wydawano go w Karwinie do sierpnia 1938 r. (R. 21) w nakładzie 1600 egz. Potem ukazywało się w granicach państwa polskiego. Przez trzy lata od 1 I 1936 r. do 15 IX 1938 r. ukazywało się „Ogniwo. Dwutygodnik Młodzieży Polskiej” w Czeskim Cieszynie. Było to pismo Zrzeszenia Organizacji Młodzieży Polskiej, prawdopodobnie finansowane przez czynniki polskie. Od 1937 r. przy „Ogniwie” wydawano dodatek pt. „Ogniwo”, dodatek dla starszej młodzieży szkolnej. Organem Związku Stowarzyszeń Młodzieży Katolickiej w Czechosłowacji był miesięcznik „Świt”. Ukazywał się on w latach 1934—1935 w Karwinie w nakładzie 800 egz., a finansowała je Rada Związkowa Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej. Do września 1935 r. przez 12 lat ukazywał się „Przyjaciel Dzieci”, pismo dla młodzieży ewangelickiej, miesięcznik redagowany w Nawsiu koło Jabłonkowa. Było to czasopismo Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, redagowane i wydawane przez ks. Karola Krzywonia. W latach 1933—1936 ukazywał się miesięcznik „Na przełomie” wydawany w Czeskim Cieszynie pod redakcją ks. J. Bergera. Nosił on podtytuł „Pismo Poświęcone Sprawom Młodzieży Ewangelickiej, Religijnym, Oświatowym, Społecznym, Sportowym itd.” Towarzystwo Nauczycieli Polskich w Czechosłowacji wydawało do czerwca 1938 r. przez okres 17 lat „Nasze Pisemko. Gazetkę Obrazkową dla Młodzieży”, miesięcznik zalecony do użytku szkolnego przez Radę Szkolną Krajową w Opawie. Pismo drukowano we Frysztacie w nakładzie 6000 egz. pod redakcją K. Marosza i R. Siwka. Ponadto w r. 1938 ukazywały się jeszcze dwa dodatki młodzieżowe „Nasza Młodzież” (dodatek „W obronie prawdy”) oraz „Przyjaciel Dzieci. Bezpłatny Miesięczny Dodatek do »Ewangelika«”.

Poza religijnymi czasopismami dla młodzieży oraz organami Związku Śląskich Katolików ukazywało się na terenie Śląska Cieszyńskiego kilka czasopism typowo religijnych, jak np. „Ewangelik”, tygodnik wydawany w nakładzie 2500 egz. — organ Towarzystwa Ewangelickiego Oświaty Ludowej. W r. 1935 ukazał się 11 rocznik pisma; ukazywało się ono do 24 IX 1938 r. Poza problematyką religijną Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego „Ewangelik” przynosił też nieco informacji politycznych, oświatowych, głównie jednak lokalnych. Dwa lata dłużej ukazywał się dwutygodnik, a od 1938 r. tygodnik „W obronie prawdy”, wydawany w Karwinie w nakładzie 1600 egz. wraz z dodatkiem pt. „Nasza Młodzież”. Ostatni przedwojenny numer pisma ukazał się 25 IX 1938 r. Zostało ono reaktywowane w 1946 r. W 1935 r. ukazał się 17 rocznik „Głosu Prawdy”, miesięcznika wydawanego w Gródku, pod redakcją K. Kalety, do września 1938 r. Pismo przynosiło teksty wyłącznie religijne. Ostatnim

wreszcie tytułem tej grupy był „Robotnik. Organ Zawodowy Chrześcijańsko-socjalnych Robotników i Górników”, którego pierwszy numer pojawił się w Trzyńcu 15 II 1937 r., a ostatni 29 VIII 1938 r. Był to miesięcznik, wydawany formalnie przez Emanuela Kupcę z Łyżbic. W pierwszym numerze wydawca zawiadamiał, że jest to wznowienie pisma po dłuższej przerwie. Była to zatem najprawdopodobniej kontynuacja „Robotnika Chrześcijańskiego” z 1934 r.

Sporą grupę stanowiły czasopisma gospodarczo-spółdzielcze. Na początku trzeba wymienić „Poradnik Gospodarczy. Organ Polskich Organizacji Rolniczych i Gospodarczych w Czechosłowacji” wydawany w Czeskim Cieszynie pod redakcją inż. Jana Heczki nakładem Towarzystwa Rolniczego. Był to miesięcznik, a od r. 1937 dwutygodnik, liczący sobie w 1935 r. 8 lat istnienia. Drukowano go w nakładzie 1500 egz., przy czym w latach 1935—1936 pismo kolportowano z dodatkiem „Przegląd Spółdzielczy”, który to dodatek od 1938 r. do końca istnienia pisma, tj. do 15 IX 1938 r., stanowił jego dział. Od 15 VII 1938 r. do 15 VIII 1938 r. ukazywał się w Czeskim Cieszynie miesięczny „Przewodnik. Organ Przemysłu, Handlu i Rzemiosła”. Było to pismo fachowe, zajmujące się także m. in. polskim słownictwem w rzemiośle. Wreszcie „Przegląd Współdzielczy” (od r. 1936 „Przegląd Spółdzielczy”), miesięcznik wydawany w Morawskiej Ostrawie w pokaźnym nakładzie 8—9000 egz., stanowił organ Związku Polskich Stowarzyszeń Spożywczych na Śląsku. Redagował go przewodniczący tegoż Związku Emanuel Chobot, działacz PSPR. Pismo wychodziło w Czechosłowacji do października 1938 r.

Ponadto w okresie przedwojennym ukazywał się w Orłowej „Przewodnik Turystyczno-Sportowy”, organ PPTS „Beskid Śląski”, redagowany przez Władysława Wójcika. Pismo to, miesięcznik, ukazywało się od lutego 1935 r. do września 1938 r. i rozdawane było bezpłatnie. Zawierało ogłoszenia, programy, inseraty. Do września 1938 r. (R. 9) wydawano też w Czeskim Cieszynie (do 1935 r. druk w Cieszynie w Polsce) dwumiesięcznik „Przewodnik Strażacki” — organ Związku Polskich Straży Pożarnych w Czechosłowacji.

Istnieją przekazy świadczące o ukazywaniu się w omawianym okresie jeszcze sześciu tytułów polskich, których istnienia nie udało się potwierdzić w innych źródłach ani też na podstawie autopsji. I tak według *Katalogu PARA* w 1938 r. miał się ukazywać w Karwinie miesięcznik pt. „Czy jesteś gotów?”. W Trzyńcu ukazywał się w latach dwudziestych organ Centralnej Komisji Związków Zawodowych pt. „Związkowiec”. Według niektórych źródeł pismo miało się ukazywać do 1936 r. Podobnie w latach 1935—1936 na terenie Śląska Cieszyńskiego miał się ukazywać miesięcznik młodzieży ewangelickiej „W górę serca”. Gazetka harcerska „Na placówce”, organ ZHP w Czechosłowacji, ukazywała się w Orłowej

w 1934 r. Nie wiadomo, czy istniała ona także w latach następnych. Dwa ostatnie pisma wymieniane niżej, odnotowane przez Przywecką-Samecką i Reitera jako ukazujące się po 1935 r., bez wątplenia w tym roku już się nie ukazywały. Chodzi o drukowaną we Frysztacie „Gazetę Kresową” wydawaną przez Leona Wolffa, której ostatni numer ukazał się 31 maja 1934 r., oraz „Echo”, kwartalnik Związku Polskich Chórów w Czechosłowacji, którego pierwszy — i prawdopodobnie jedyny numer — ukazał się również w 1934 r.

Po zajęciu Zaolzia przez wojsko polskie prasa ukazująca się na tym terenie nie była rejestrowana przez bibliografie czeskie i należy ją rozpatrywać jako prasę wydawaną w obrębie państwa polskiego. Od tej daty aż do 1945 r. w Czechosłowacji anektowanej przez Hitlera nie ukazywała się legalna prasa w języku polskim. Jedynie na przełomie 1944 i 1945 r. komunistyczna organizacja polsko-czeska w Karwinie powieliła nielegalnie czeskosłowackie „Tempo” oraz jego polski odpowiednik „Naprzód. Przegląd prasy polskiej”. Było to piśmko wydawane nieregularnie. W wersji czeskiej wydano prawdopodobnie 30 numerów od września 1944 r. do kwietnia 1945 r. Redagowali je Gabriel Jurczak i Ryszarda Kerner, przy udziale innych osób w Karwinie. Według relacji współpracownika, przekazanej autorowi, ukazało się kilkanaście numerów tego pisma. T. Siwek, w oparciu o relację Ryszardy Kerner, twierdzi, że wydano tylko 5 numerów „Naprzodu”, ostatni w lutym 1945 r. W książce F. Čvandy i B. Pekárka *Fronta v podzemí* reprodukowana jest natomiast karta tytułowa numeru „Naprzodu” z kwietnia 1945 r.

Założenie pierwszego po wojnie pisma polskiego w Czechosłowacji poprzedziły artykuły polskie w pismach czeskich. Pierwsze po wojnie pismo polskie — tygodniowy „Głos Ludu” — ukazało się 9 czerwca 1945 r. we Frysztacie. Od tego czasu począwszy ukazywały się w Czechosłowacji różne rodzaje czasopism polskich, wśród których — poza organem Komunistycznej Partii Czechosłowacji „Głosem Ludu” — wymienić należy przede wszystkim pisma dwujęzyczne powiatowe i zakładowe, młodzieżowe — w tym głównie organy organizacji młodzieżowych — a także gazetki szkolne. Z kolei omówię czasopisma przeznaczone dla młodzieży szkolnej i dzieci, pomyślane jako pomoc szkolna. Dwa czasopisma trzeba zaliczyć do grupy religijnych. Następnie wymienię „Zwrot”, miesięcznik kulturalno-społeczny i jego poprzednik „Szyndzioly” oraz kilka periodyków specjalnych o charakterze wewnętrznym, w tym głównie biuletyny Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego z siedzibą w Czeskim Cieszynie.

„Głos Ludu” początkowo był tygodnikiem, od 22 lipca 1945 r. wychodził dwa razy, a od 2 kwietnia 1946 r. trzy razy w tygodniu. 11 VII

1945 r. pismo przeniesiono z Frysztatu do Czeskiego Cieszyna, gdzie zresztą od początku istnienia było drukowane. Początkowo „Głos Ludu” miał firmę Komitetu Powiatowego Komunistycznej Partii Czechosłowacji w Czeskim Cieszynie, a następnie był organem Komitetu Okręgowego KPCz w Ostrawie (potem Północnomorawski KO). Mimo że wydawcą „Głosu Ludu” była KPCz, pismo przeznaczone było nie tylko dla członków partii, lecz — jak głosi podtytuł — „dla ludności polskiej w Czechosłowackiej Republice Socjalistycznej”. Pierwsze numery „Głosu Ludu” podpisywali między innymi Andrzej Kubisz, Jan Szurmian, wreszcie Tadeusz Siwek. W r. 1945 „Głos” drukowano w nakładzie około 10 000 egz., a w 1948 r. — 16 000. W r. 1968 nakład ustalili się na poziomie 10 000 egz. Pismo posiada oddziały terenowe w Czeskim Cieszynie i w Karwinie.

Spśród dwujęzycznych gazet powiatowych i zakładowych wymienię wydawany w 1951 r. w Karwinie „Hlas Rolníkù. Głos Chłopów”, który w następnym roku przybrał tytuł „Karvinské Noviny. Gazeta Karwińska. Organ OV KSČ v Orlove a ONV v Karvine”. Następnie podtytuł zmieniono na Tydeník OV KSČ a Rady ONV v Karvine”. 27 III 1951 r. ukazała się w Czeskim Cieszynie powiatowa gazeta pt. „Vestnické Noviny. Gazeta Wiejska”, która następnie zmieniła tytuł na „Nová Vesnice. Nowa Wieś. Vesnické noviny okresu — Gazeta Wiejska Powiatu Český Těšín”. Ostatni numer tej gazety ukazał się 17 III 1960 r., a redakcja poleciła czytelnikom „Gazetę Karwińską” i „Naprzód”. Ta ostatnia gazeta poprzedziła we Frydku-Mistku założenie w 1967 r. tygodnika „Ozvěny. Echo”. Około 1/3 kolumny „Echa” drukuje się po polsku, przy czym redagowaniem polskiej części zajmują się dziennikarze z „Głosu Ludu”. Teksty polskie zawierały też „Haviřská Pravda” i „Haviř” wydawane w Karwinie. Do przedwojennego komunistycznego „Trzyńczana” nawiązuje „Třinecký. Trzyńciecki Hutník”, tygodnik wydawany od 1949 r. w Trzyńcu przez komórki KPCz, Związki Zawodowe i Czechosłowacki Związek Młodzieży w Hutach Trzyńcieckich. Pismo to, drukowane w 1963 r. w 17 000 egz., przynosi około 20% tekstów polskich, przy czym także część artykułów wstępnych pisana jest w języku polskim. Poza wymienionymi już tytułami do dwujęzycznych, względnie mutowanych czasopism zaliczymy jeszcze „Agitatora powiatu Český Cieszyn” z 1955 r. oraz „Pionýr — Pionier. Zpravodaj Okresního Pionýrského PDP v Karvine” z 10 I 1956 r. „Pionier” był pismem powielanym. Egzemplarzy jego nie udało się odnaleźć.

Głównym czasopismem dziecięcym była „Gazetka Pioniera. Dwutygodnik Czechosłowackiego Związku Młodzieży”, od 1957 r. wydawany raz w tygodniu. Była to właściwie mutacja pisma „Pionýrské Noviny” redagowanego w Pradze. Polską redakcję w Karwinie prowadziła Janina

Kowalska. W 1967 r. drukowano to pismo w nakładzie 1700 egz. Po- cząwszy od 1967 r. „Gazetka” przynosiła coraz więcej materiałów z Pol- ski oraz tekstów autorów polskich. Od sierpnia 1968 r. Czeska Rada Pioniera w Pradze zaczęła wydawać dla dzieci i młodzieży polskiej nową „Naszą Gazetkę. Tygodnik Dziewcząt i Chłopców, Harcerek, Harcerzy i Zuchów”. Jest ona wydawana w Czeskim Cieszynie pod redakcją Anto- niego Sochora, a drukowana w Karwinie w nakładzie około 2000 egz. Rozchodziła się wyłącznie drogą prenumeraty i jest dotowana przez władze lokalne. W okresie od grudnia 1950 do czerwca 1951 r. ukazało się siedem numerów dodatku do czasopism szkolnych pt. „Pionier”. W roku szkolnym 1948/49 i 1949/50 ukazywał się miesięcznik pt. „Głos Młodych. Gazetka Szkolna Organizacji Uczniowskiej Polskiej Szkoły Średniej w Stonawie”. Wreszcie w latach 1952—1954 drukowany był w Pradze miesięczny „Biuletyn Informacyjny Biura Studentów Polskich w Czechosłowacji”.

Spośród pism dla młodzieży szkolnej wydawanych przez Towarzy- stwo Nauczycieli Polskich w Czeskim Cieszynie wymienić trzeba „Naszą Szkołę. Gazetkę dla Szkół Ludowych”, miesięcznik wydawany w latach 1946—1947. Kontynuowała ją następnie miesięczna „Jutrzenka” Pań- stwowego Wydawnictwa Pedagogicznego w Pradze redagowana na Śląsku. W 1948 r. rozchodziło się 10 000 egz. tego pisemka, prze- znaczonego dla uczniów klas I—V, a w r. 1967 — 3400 egz. Odpowiedni- kiem „Naszej Szkoły”, a potem „Jutrzenki” dla dzieci starszych, była „Praca Szkolna” pod redakcją Gustawa Przeczka, nauczyciela Polskiej Szkoły Średniej w Trzycńcu. Wydawcy tego pisma zmieniali się kilka- krotnie. M. in. byli to: Polski Związek Kulturalno-Oświatowy, Woje- wódzka Rada Narodowa, Państwowe Wydawnictwo Pedagogiczne w Pra- dzie. W r. 1948 „Pracę Szkolną” drukowano w nakładzie 5000 egz. Od września 1960 r. zmieniła ona tytuł na „Ogniwo” ukazujące się w na- kładzie około 3500 egz.

„Szyndzioly. Dodatek »Głosu Ludu« Poświęcony Kulturze i Sztuce” wydawany był od 1947 r. do listopada 1949 r. Pismo to poprzedziło za- łożenie „Zwrotu. Miesięcznika Poświęconego Sprawom Społecznym, Oświatowym, Kulturze i Sztuce”. „Zwrot” ukazuje się w Czeskim Cie- szynie nakładem Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego stale w na- kładzie około 4000 egz. Wśród redaktorów tego miesięcznika wymienić należy m. in.: Pawła Kubisza, Jana Rusnoka, Tadeusza Siwka, Tadeusza Bergera (opracowanie graficzne).

Z biuletynów o charakterze wewnętrznym ukazywały się kolejno „Wskazówki dla Świetlic” wydawane w Karwinie w latach 1953—1956 4—8 razy w roku przez zarząd powiatowy PZKO. Poprzedziły one póź- niejszy (1956—1963) periodyk powielany pt. „Nasza Praca. Materiały

Świetlicowe dla Kół PZKO na Miesiąc ...", wydawane przez Zarząd Główny PZKO w Czeskim Cieszynie. „Nasza Praca” zawierała materiały dla świetlic, zespołów śpiewaczo-muzycznych, teatralnych i tanecznych. W r. 1967 ukazał się ponadto biuletyn pt. „Z naszych doświadczeń” przeznaczony do użytku nauczycieli szkół z polskim językiem nauczania.

Gdy chodzi o pisma religijne w okresie powojennym pojawiły się jedynie dwa. I tak 1 stycznia 1946 r. reaktywowano katolicki tygodnik „W obronie prawdy” we Frysztacie. W r. 1948 tygodnik ów drukowano w nakładzie 4000 egz. 30 III 1949 r. ukazał się ostatni numer tego tygodnika na skutek cofnięcia pozwolenia na druk przez Ministerstwo Informacji i Oświaty. Drugim z kolei pismem religijnym dla ewangelików był „Przyjaciel Ludu” wydawany w Czeskim Cieszynie od 1948 r. Od 1954 r. na przemian co dwa tygodnie ukazywały się dwie wersje językowe tego pisma: A — „Přitel Lidu” oraz B — „Przyjaciel Ludu”. Pismo to ukazywało się prawdopodobnie do 22 III 1959 r.

*

W okresie przedwojennym, a także po wojnie, najczęściej czasopism polskich w Czechosłowacji ukazywało się w Czeskim Cieszynie oraz w Karwinie. W innych miejscowościach wychodziły po 1—2 tytuły, przy czym przed wojną do miejsc wydawania prasy polskiej zaliczyć trzeba, poza wymienionymi już miejscowościami, Trzyniec, Ostrawę, Frydek-Mistek, Frysztat, Gródek, Świbicę, Orłową, Nawsie, Jabłonków. W okresie powojennym prasa polska skupiała się głównie w Cieszynie, Karwinie, Frysztacie, Stonawie i Trzyńcu.

Przed wojną najczęściej pism polskich drukowano w trzech drukarniach Czeskiego Cieszyna: u W. Nitkiewicza, Kutzera i Spółki oraz R. Kohuta, Frysztatu (Ludowa — Sembol i Ska) oraz Ostrawy (Keller). W okresie powojennym prasę polską drukowały zakłady graficzne w Czeskim Cieszynie (Svoboda 09, Lüdenmann, „Dziedzictwo”), Karwinie (Jan Nitkiewicz, „Śląska Grafia”), Ostrawie („Rude Pravo”), Brnie.

Gdy chodzi o częstotliwość prasy polskiej w Czechosłowacji, to zarówno przed wojną, jak i po wojnie najczęściej było czasopism o częstotliwości miesięcznej, następnie tygodniowej i dwutygodniowej. Przed wojną istniał jeden dziennik, którego miejsce po wojnie zajęła gazeta ukazująca się trzy razy w tygodniu.

W okresie przedwojennym, od r. 1935, każdego roku ukazywało się jednocześnie od 18 do 29 tytułów polskich. Po wojnie liczba ich nie przekraczała 10 tytułów w każdym roku wraz z czasopismami dwujęzycznymi. Większą liczbę tytułów polskich w okresie przedwojennym tłumaczyć należy różnymi czynnikami, m. in. stanem ludności polskiej

lub czytającej po polsku. Ponadto w tym okresie ukazywała się znaczna liczba efemeryd, organów niewielkich grup politycznych, religijnych i innych.

W związku ze zmianami struktury politycznej społeczeństwa w okresie powojennym zaszły też jakościowe zmiany w zapotrzebowaniu na prasę. Wydaje się, że wychodząca na Zaolziu prasa polska zaspokaja potrzeby tamtejszej ludności polskiej wraz z prasą importowaną z Polski. Z powodu fragmentarycznych danych dotyczących nakładów i braku danych o rozpowszechnianiu trudno podać jakieś wnioski porównawcze dla okresu przedwojennego. Wydaje się jednak, że globalny nakład prasy polskiej w okresie powojennym jest stosunkowo wysoki. Trzeba zwrócić przy tym uwagę na poziom tej prasy, zwłaszcza na poziom czasopism, nieporównanie wyższy od poziomu większości pism przedwojennych. Wreszcie trzeba zwrócić uwagę na fakt, że po wojnie zmienił się charakter prasy jako głównego niegdyś masowego przekazu.

Wszystkie powyższe uwagi traktuję jako wstępne, nie oparte na wyczerpujących badaniach. Nasunęły się one w trakcie wstępnego gromadzenia materiałów do bibliografii prasy polskiej w Czechosłowacji z lat 1935—1968. Wydaje się, że gdy chodzi o poszczególne tytuły, zostały one w przeważającej większości zarejestrowane. Dalsza praca musi pójść w kierunku zgromadzenia pełnych opisów bibliograficznych z autopsji oraz badania treści i zawartości tej prasy.